

ויש מפרשים, זה שאמרו 'מקום שנהגו להחזיר' היינו בסתמא, שסתם מקום כמו שנהגו להחזיר. ועל כך אמרו שבמת הוא, אין הדין כן (מובא ברשב"א ובר"ן). והרשב"א הקשה על פירוש זה. וע"ע חזו"א אה"ע סב, א ב).

דף קמה

'תנו לי שושביני ואשמח עמו' — ודוקא כשמת החתן, אין השושבין חייב להחזיר ליורשיו, אבל אם מת השושבין, אין יורשיו יכולים לבוא בטענה זו, לומר לא נפרע כיון שאינו יכול לשמוח עם החתן והלא אינו חייב אלא כשישמח עמו — שאין בדין שייפטר מפני שאינו יכול ללכת לשמוח עם חברו. והרי אפילו אם החתן לא הודיעו ולא בא — משלם, כמו שאמרו בסמוך. כן דעת הרמב"ן. אבל כמה ראשונים (ר"י בן מגאש, רמב"ם, ר"ן) חולקים, ולדעתם הרי זה דומה לחזרת כסף קדושין בשמתה היא, שהולכים אחר המנהג [הגם שאינו מנהג ברור ומפורש, כנ"ל]. ואינו דומה לדלהלן שלא הודיעו ולא בא — לפי שעל השושבין מוטל לדעת מתי עושה חברו נישואין, שהרי אין אדם אומר לחבירו נישואין אני עושה ליום פלוני, החזר לי שושבינות, ולכן שם צריך לשלם גם אם לא בא, אבל במת, קרוב הדבר שהוא פטור, ומשום כך תלוי במנהג (ר"ן).

'קדושין לאו לטיבועין ניתנו' — 'נלענ"ד דהיינו טעמא דאין גמר הקנין באשה כשמתקדשת, אלא יש בזה התחייבות להנשא לו, ואם לבסוף לא יצאו הנשואין לפועל לא נשלם המקח, והמעוה חוזרות' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'זהו מקום שנהגו להחזיר מחזירין קתני?' — יכול היה לתרץ שמחלוקתם אם קדושין לטיבועין ניתנו אם לאו, ונחלקו בסתם, כשאין מנהג מפורש לכאן או לכאן [אבל במנהג מפורש, לעולם יש ללכת אחריו, בין אם ננקוט קדושין לטיבועין ניתנו בין אם לאו] — אלא שאין נוח לו לפרש כן מפני משמעות הלשון, שלפירוש זה יצא ש'נהגו' ו'לא נהגו' של ר' נתן אינו כ'נהגו' ו'לא נהגו' של ר' יהודה הנשיא (רשב"א).

'ורבי יוסי מספקא ליה אי לטיבועין ניתנו אי לא, והלכך קדשה בעשרים נותן לה שלשים חצאין...' — כתבו התוספות (לעיל סב: ד"ה איתמר) שר' יוסי סבר כחכמים ולא כסומכוס, ובשאר ספקות נוקטים 'המוציא מחברו עליו הראיה' ולא 'חלוקו', אלא שיש מקומות שהיה נראה לחכמים לפסוק חלוקה (וע"ע בדבריהם להלן קסו. ד"ה אמר. וע' בפירוט רחב בתשב"ץ ח"ב רעב). ויש מי שכתב שר' יוסי לא אמר אלא כאשר היא באה להוציא מהבעל, שכיון שיש בידה שטר כתובה הרי היא קצת כמוחזקת [כשם שאומרים 'מיגו להוציא' לבעל השטר], אבל כשהוא המוציא, סובר ר' יוסי 'המוציא מחברו עליו הראיה'. ובזה מובן שבדוקא הוא שעזב ר' יוסי 'קדשה בככר' שדברו בו ר' מאיר ור' יהודה, שאז היא המוחזקת והוא המוציא, ודיבר על קדשה בעשרים ובשלשים — סכום שהוא פחות מכתובתה (50 שקלים), שהיא זאת הבאה לתבוע ממנו (חדושי ר' מאיר שמחה מדווינסק). והריטב"א כתב שר' יוסי סובר כסומכוס ש'ממון המוטל בספק חולקין'. (וראה באור דבריו, והבאת סימוכין לשיטה זו, בשו"ת אגרות משה חו"מ ח"א נה).

'בכל מקום שנהגו להחזיר מחזירין' — יש גורסין 'בבל' — מקום שנהגו...' (כן הגיה ב'תורת חיים', וכ"נ מרבנו גרשום. ויש מי שהעיר על כך מכתובות נד. — ראה 'בשולי גליוני' להר"מ לייטר).

'מוהרי' — 'מוהר' — הוא מתנת הסבלונות (וערשב"ם). ולפי שהוא ממהר לשלחם, נקרא 'מוהר' (נמוקי יוסף. וגם קרוב בשורש ל'תמורה' וכן ל'מחיר').

'אמימר אמר: קידושי לא הדרי, גזירה שמא יאמרו קדושין תופסין באחותה' — ובאמת אין קידושין תופסין באחותה שהרי היא מקודשת. ואף על פי שסכף קידושיה חוזר, מ"מ באותה הנאה שנתן לה והיה שלה עד לאותה שעה שמחזירה — מתקדשת (עפ"י רשב"א).

ואף על פי שלפי דעת הסובר 'הדרי קידושין' הטעם הוא משום אומדן דעתו של המקדש, שעל דעת כן לא נתן לה את הכסף, ואם כן, לכאורה לפי זה גם הקדושין בטלים למפרע, ואינה מקודשת מצד הדין, ומה מקום לגזרה יש? — אין הדבר כן, לפי שאותה אומדנא אינה מועילה אלא לענין שצריכה להחזיר מעכשיו, אבל אין אומדנא לומר שלא הקנה לה מעיקרא את הכסף. ונמצא דומה לקדושין על מנת להחזיר, ועוד עדיף, כיון שלא ניתן בהדיא ע"מ להחזירם, כנ"ל.

ועוד יש לומר, אע"פ שעל דעת שתחזור בה מן הנישואין, אינו מקנה לה את הכסף, ולכן היא חייבת להחזיר, אעפ"כ כאשר היא מחזירה את הכסף, אין אומדנא שלא היה מקנה לה, שהרי לא אכפת לו בעיקר ההקנאה, כל שלא יצא לו הפסד בסופו של דבר (שערי ישר שער ב ספ"ד. ועל יסוד זה האחרון, הביא כמה דוגמאות לדבר. וע"ע בית ישי סוף סי' נו, בהערה. עוד בענין חזרת כסף הקדושין, ע' בשו"ת אבני נזר אה"ע קלב).

'ואין בה משום רבית' — לפי שאינו חייב בריבוי ואינו אלא גמילות חסד. אך אין להקל בדבר בשאר הלוואות, לפי שדרך הלוואה ברבית. ועוד, ההלוואה מצויה היא וחוששין לגומלין, אבל השושבינות היא חד פעמית לאיש זה. וגם הדרך לשלוח דורות כחסד, ולכן אין לחוש כאן לרבית (נמוקי יוסף).

(ע"ב) 'כללא דשושבינתא...' — בהלכות גדולות הגרסא: 'הוה במתא — איבעי ליה למיתא. הוה בדברא — שמע קל טבלא איבעי ליה למיתא. לא שמע קל טבלא איבעי ליה לאודועיה...'.
וכן פרשו הרא"ש ומהרש"ל.

'עשה עמו בבתולה ובקש לעשות עמו באלמנה, יכול לומר לו... עשה עמו בשניה... עשה עמו באחת...' — כתב ר"י בן מגאש (בשו"ת, לו):

טעם כל אלו, שיש שמחה יתרה בפומבי מבצנעה, וכן הדבר ידוע שנישואי בתולה שמחים מנישואי אלמנה, ולפיכך יכול לומר לו, איני עושה עמך אלא אם אשמח בשמחה גדולה כדרך שמחת עמי. והוא הדין בנשואי שניה, יש לו שמחה יתרה מנישואי הראשונה, כששתיהן בתולות, שבראשונה היה לבו טרוד (כדתנן בברכות שחתן פטור מק"ש), אבל בשניה אינו טרוד ושמחתו גדולה. וכן כשנישוא אחת יש שמחה יתרה מנישואי שתי נשים. אם מפני שיותר נדבקות נפשו באהבת אשתו ממה שנדבקות בשתיים, אם משום שטרוד מכך שנעשות צרות זו לזו ואין שמחתו שלמה.

(פרש 'שתי נשים' — שנשוי בו זמנית לשתיים, דלא כפרוש שאר ראשונים.

והרש"ש כתב שה"ה בכל הני באופן ההפוך, והוכיח זאת מ'עשה עמו בשניה' — שהרי שמחתו פחותה. וזה דלא כהר"י בן מגאש. ואולם ברמב"ם ובטור מפורש שה"ה במקרים ההפוכים, כמו שציין הרש"ש).

'עתיר נכסין עתיר פומבי — זה הוא בעל הגדות. עתיר סלעים עתיר תקוע — זהו בעל פלפול. עתיר משה עתיר כמס — זהו בעל שמועות. הכל צריכין למרי חטיא — גמרא' — בעל פלפול דומה לעשיר שהוא תקוע וחזק באוצרות כסף שיש לו ואינם ידועים לכל [כבעל אגדה, שהוא בפומבי], וגם אינו חסר דבר, כיון שיש בידו מעות מרובות. כך הוא בעל הפלפול, יודע כל דבר לאמיתו. ובעל שמועות דומה לעשיר בשמן ואוצרות חטים ומיני מזונות — שכולם צריכים להם. וכך שלחו מתם על רבה ורב יוסף, סיני ועוקר הרים — סיני עדיף (תוס' הר"ד).

וזה לשון מהרי"ק (קסט ד"ה ואשר הרבית): 'ואשר הרבית להביא ראיות דפילפול הוא דבר חשוב — ודאי, פשיטא שכן הוא, אמנם הבקיות הוא דבר חשוב מאד, כדמוכח בסוף הוריות... גם ההיא דפרק מי שמת (קמה). יש יותר ראייה לומר דעיקר הרבנות תלוי בבקיות מלומר שהוא תלוי בפלפול, דקתני ברישא 'עתיר נכסין עתיר פומבי זה בעל אגדות', והדר קתני 'עתיר סלעים עתיר תקוע זה בעל פלפול' דעדיף מבעל אגדות, והדר 'עתיר משה עתיר כמוס זה בעל שמועות' משמע דבעל שמועות עדיף מבעל פלפול לפי הסדר שהתחיל. וכן מסיים שם 'הכל צריכין למרי חטיא' כדאומר בסוף הוריות. ומ"מ מן הברייתא אין להביא ראייה, דאיכא למימר דאתיא כמאן דאמר סיני עדיף, דפלוגתא דתנאי היא'.

והובא כל זאת לכאן, אגב 'פומבי' דלעיל (ריעב"ץ).

'אמר רבי זירא אמר רב: מאי דכתיב כל ימי עני רעים — זה בעל גמרא. וטוב לב משתה תמיד — זה בעל משנה. רבא אמר איפכא' — ... כי חמרא פקחין, שמעורר רוח חכמה באדם, וצריך למוזגו במימה של תורה, שיהיה החכמה ממוזגת על פי התורה, דלולא זה יוכל לבא לאפקורסות כידוע. ויין זה דמסכתי הוא היין המשומר בענביו, שהשותהו טוב לו, כמו שכתוב וטוב לב משתה תמיד. ואמרו בב"ב דזו משנה או תלמוד, ע"ש דנראה דתליא בפלוגתא דסיני ועוקר הרים הי עדיף (בסוף הוריות), דמתם שלחו סיני עדיף, שזהו דרך לימוד בני ארץ ישראל הנוחים זה לזה בהלכה, ור' זירא יתיב ק' תעניות דלישתכח מיניה תלמודא דבבלאה (כמו שאמרו בב"ב פה.), על כן הוא אמר העדיפות למשנה. משא"כ רבא דהוא היה מראשי המפלגים מייסדי התלמוד בבלי, כמו שאמרו 'הוויות דאביי ורבא', על כן אמר איפכא.

ותרוייהו 'יין מסכתי' הרומז למסכתות המשנה ותלמוד. ושם גנוז גם כן כל סודות התורה בעולם, כידוע... (פוקד עקרים' לר"צ הכהן, עמ' 50).

'טוב לב משתה תמיד — זה בעל משנה' — בדרך מליצה: לפי שאמרו שאין פוסקין דין מתוך המשנה, הרי שלבעלי משנה מותר לשתות תמיד, שאינם מן המורים הוראות (מובא בספר עיני כל חי. וע"ע פירוש ע"ד צחות בנן יהודע).

'כל ימי עני רעים — זה איסטניס... זה רחמן... זה שדעתו קצרה' — מקביל למאמרם ז"ל (בפסחים ק"ג): 'שלשה חייהם אינם חיים, הרחתנין והרחמנין ואניני הדעת' (עפ"י מהרש"א). והרש"ש פרש 'דעתו קצרה' — ששכלו קצר ואינו מגיע רחוק, לראות את הנולד. (והרי למדנו באבות (ב, ט) שראיית הנולד היא דרך טובה שיבור לו האדם, ולהפך — 'דרך רעה', ע"ש. הרי שענין זה כללי ומהותי בחייו של האדם).

ואמרו שבנהרדעא מחזירים הקדושין ובשאר בבל אין מחזירים הקדושין. וכן הסיק רב פפא להלכה. אשה שמתה — אין לה כתובה.

מתה לאחר הנישואין, גם לפי מה שנהגו שאם מתה בשנתים הראשונות מחזיר לה מחצית מהנדוניה שהכניסה, אין בכלל זה הסבלונות וכסף הקדושין שנתן לה, אלא באלו הוא יורשה כעיקר הדין (חלקת מחוקק ג סק"ה עפ"י מהרי"ל).

ד. מת הוא קודם שנשאה — יש לה כתובה (עכ"פ כשכתב לה, וכנ"ל). ולענין חזרת הקדושין — בתחילה רצו לתלות זאת במחלוקת תנאים, ודחו ואמרו שלדברי הכל אין הקדושין חוזרים, שאומרת 'תנו לי בעלי ואשמח עמו' — כלומר אני מזומנת להשלים תנאי הקדושין ואין העכבה מצד. יש אומרים שמנהג כמה קהילות שכשמת הבעל, טבעת הקדושין נישומת בכתובתה (עפ"י מהר"ם לובלין ור"מ מינץ. מובאים בבאה"ט ג סק"ה). ובחלקת מחוקק (שם) תמה על כך.

ה. זינתה ברצון אין לה כתובה.

ולענין חזרת הקדושין — אין מפורש בגמרא, ושמה תלוי במחלוקת הנ"ל האם קדושין לטיבועין ניתנו. ולרב פפא נראה שחוזרים, דהו"ל בכלל 'הדרא בה איהי'. ואילו לאמימר לעולם אין הקדושין חוזרים משום גזירה שמה יאמרו קדושין תופסין לו באחותה.

ו. אשת ישראל שנאנסה, הריהי מותרת לו. ואם מגרשה שלא כדין — יש לה כתובה, וקידושיה אינם חוזרים.

ז. אשת כהן שנאנסה — יש לה כתובה. ולענין חזרת הקדושין — לרבי מאיר (ורבי יהודה הנשיא), אינה מחזרת הקדושין, שלטיבועין ניתנו. לרבי יהודה (ורבי נתן) — מחזרת. ולרבי יוסי — ספק, הלכך תחזיר מחצה (שכך נראה להם לחכמים לתקן כאן מפני הספק. עתוס' סב:). ולמסקנת אמימר, לעולם אין הקדושין חוזרים משום גזירה, כאמור.

זינתה או מרדה בו לאחר נישואין, יש אומרים שהקדושין חוזרים, לפי שאין שייכת הגזירה. ויש חולקים (ע' בשו"ת מהרי"ל סא ובחדשות ר; חו"מ ג, א; שו"ת הרדב"ז ח"ו ב'קמד).

דפים קמה — קמו

רמב. המארס אשה ולא נשאה, האם סבלונות ששלח לה חוזרים?

השולח סבלונות לבית חמיו; שלח במאה מנה, ואכל שם סעודת חתן [או שתה] אפילו בדינר — אין נגבים. לא אכל — נגבים. אכל פחות מדינר — אין נגבים (רבא. ולפי גרסת ר"ח, נסתפקו בזה שמה נגבים לפי היחס, כגון שלח מאה ואכל בחצי דינר — גובה חמשים). שגרו לו סעודתו למקומו, או ששלחו אכל שם ולא הוא — ספק.

נחלקו הראשונים בדינים הללו שנשאר בספק, האם ידה על התחתונה או על העליונה. ודוקא כששלח סבלונות העשויים ליבלות, כגון אכלים (ויש אומרים: רק אכלים מועטים. ע' בראשונים), אבל סבלונות חשובים שאינם עשויים ליבלות, כגון תכשיטי כסף וזהב — אפילו אכל שם, נגבים (כן אמרו חכמים באושא, כפרשב"ם). ואולם מיני צעיפים וקישורי נשים שהם דברים קלים — אינם נגבים. שלח סבלונות העשויים ליבלות ולא בלו — נסתפק רבא.

מפרשב"ם נראה לכאורה שהספק הוא רק כשיש גם סבלונות שאין עשויים ליבלות החוזרים, האם חוזרים גם אותם העשויים ליבלות שלא בלו. אבל מהרש"א פירש דבריו בענין אחר.

ודוקא כשחזר הוא או שמתה או שמתה היא (רמב"ם זכיה ו, כא), אבל חזרה בה היא — הכל חוזר, אפילו אגודת ירק (רבין סבא, כפרשב"ם). ושמיין להם דמי בשר בזול (רב הונא בריה דרב יהושע), כלומר עד שלישי פחות, ולא במחירים המלא.

א. יש מפרשים שלדברי רבין, אין חילוק אם אכל החתן בבית חמיו אם לאו [שנשתנה הדבר בזמנו מכפי שהיה נהוג בזמן המשנה], אלא כל שחזר בו הוא או שמת אחד משניהם — סבלונות קיימים חוזרים וסבלונות שבלו בשימושם אינם חוזרים.

ונחלקו בדבר הפוסקים; האם הכל תלוי באכילת החתן, ואין חילוק אם הסבלונות בעין אם לאו, או אין תלוי באכילה אלא רק אם הסבלונות קיימים או שבלו (ע' שו"ע ורמ"א נ, ג).

ב. כתב הרמב"ם: כשחזרה בה הכלה, אפילו סעודות שעשה למרעיו וכד' — חייבת לשלם. אם כששלח סבלונות פירש שיחזרו עמה לבית בעלה — בין שאכל בין שלא אכל, נגבים. פירש שתשתמש בהם בבית אביה — בין שאכל בין שלא אכל, אין נגבים.

כן פרשב"ם. וכתב שאין חילוק במפרש בין סבלונות מרובים למועטים, אלא הכל תלוי במה שפירש. ומהרש"א הוסיף בדעתו שאין חילוק בין עשויים ליבלות לאינם עשויים ליבלות, שכל שפירש שיחזרו עמה, אפילו עשויים ליבלות — נגבים, ואם פירש שתשתמש בהם שם, אפילו אינם עשויים ליבלות, אם בלו בגלל השימוש או שנגנבו ואבדו — אין נגבים. ולדעת מהרש"ל כשאין עשויים ליבלות ובלו — נגבים.

ויש מפרשים שהסיפא מדברת בשאכל שם, אבל לא אכל — אפילו פירש שתשתמש שם — נגבים (ערמב"ן).

נסתפקו בגמרא (לגרסת רשב"ם) באופנים שהסבלונות נגבים בחזרה; למי שייך השבח ששבחו הסבלונות, לחתן — הואיל וכשהם בעין חוזרים אליו הריהם ברשותו, או שמא לבית חמיו — הואיל ואם ייגנבו או ייאבדו צריכים לשלם, הרי ברשותם השביחו. תיקו.

מקום שנהגו שאין מחזירים הסבלונות — אין חוזרים (כן מבואר בכרייתא דרבי יהודה הנשיא, לפי פירוש הגמרא, כפרשב"ם).

דף קמו

רמג. בעל שנכנס עם אשתו חדשה למקום סתר כדי לבדקה אם בעלת מום היא, ומתה — האם הוא יורשה?

זה היה מעשה באחד שנכנס אחר אשתו לחורבה לבדקה אם אינה תותרנית, ואמרו חכמים: הואיל ולא נכנס אחריה אלא לבדקה, מתה — אינו יורשה.

רשב"ם פירש בנשואה, והואיל ובדעתו היה לגרשה אם ימצאנה בעלת מום, ומתה עד שלא נתפייסו — אינו יורשה. ומכאן כתב לשמוע שאדם שמתה אשתו מתוך קטטה שיש בדעתו לגרשה — שוב אינו יורשה. [ודוקא כשגמר בדעתו לגרשה ומוכה הדבר על ידי מעשיו (ע' אילת השחר)]. וכן פסק הר"ד (כאן ובכתובות ס:), שכיון שאינו נוהג עמה כשורה ומורד בה — אינו יורשה. ואילו ר"י בן מגאש והמרדכי כתבו, דוקא כאן שיש לו טענת 'מקח טעות'. והרמב"ן השיג.